

OVER DE GOUDEN HALSBANDEN EN RINGEN, TE VELP, BIJ ARNHEM, GEVONDEN
DOOR Dr. L. J. F. JANSSEN. CONSERVATOR BIJ HET MUSEUM VAN OUDHEDEN TE LEIJDEN.

Met afbeeldingen.

NIET AFZONDERLIJK IN DEN HANDEL.

TE ARNHEM, BIJ IS. AN. NIJHOFF. 1851.

Onder de zeldzaamste ontdekkingen, die in den jongsten tijd in ons vaderland hebben plaats gevonden, behooren de gouden versierselen, aan het hoofd dezcs gemeld, en die hiernevens in naauwkeurige afbeeldingen worden uitgegeven. Die groote zeldzaamheid is oorzaak, dat wij de uitgave spoedig doen plaats vinden en van een kort ophelderend berigt vergezellen. Wij vonden daartoe te dringender aanleiding, omdat een vroeger bericht, door de nieuwsbladen verspreid, aan de onjuiste meening ingang moest verschaffen, dat die voorwerpen *uit de riddertijden of van de eene of andere adellijke familie*, dus van zeer laten oorsprong, *zouden zijn* (*). Eer ik tot de opheldering overga, zij vooraf openlijk hulde en dank toegebracht aan den heer Mr. T. BRANTSEN, burgemeester van Reeden c. a., voor zijne medewerking ter voorkoming dat die voorwerpen nog niet verstrooid of in den smeltkroes geworpen werden, alsmede voor de gelegenheid waarin hij mij gesteld heeft om ze naauwkeurig

(*) Zie b. v. *Algemeen Handelsblad*, 1851 den 15 Januarij.

te onderzoeken, en, met bewilliging van den bezitter, onder mijn toezigt te laten afbeelden. Immers, wanneer ook de ophelderende aantekeningen van mijne hand geene waarde mochten hebben, zouden die afbeeldingen toch van groot aanbelang zijn, omdat daardoor verhoed is, dat, bij mogelijk verlies van de oorspronkelijke stukken, de wetenschap niet al te zeer benadeeld zijn zou, en omdat door afbeeldingen van geheel éénige gedenkstukken, als deze, de bouwstof der archaeologie eene wezenlijke aanwinst erlangt. Ik zal 1.) de ontdekking kort vermelden, met betrekking tot de juiste plaats en de wijze waarop de voorwerpen gevonde zijn, naar mededeelingen van den vinder en volgens autopsie; 2.) de gevonden voorwerpen beschrijven, in die bijzonderheden, die door de afbeeldingen niet konden worden aangewezen; 3.) over den ouderdom, de afkomst en de bestemming eenig licht trachten te verspreiden.

1. Op den **16 Januarij 1851** werden, door den tuinman CARRO, te Velp, in den tuin van den heer J. J. JOBIUS [JORIUS], toevallig, bij het omzetten van den grond, gevonden: elf stuks gouden versierselen, zijnde hals- en vingerringen, allen aan een' der groote halsringen (zie Fig. 1.) hangende, en klaarblijkelijk met opzet, doch in ouden tijd in den grond gelegd. De diepte waarop zij gevonden werden, was ruim eene halve Nederl. El, en zij lagen op den gewonen zandgrond, waaruit de bodem daar bestaat. Eertijds was die tuin gemeentegrond; digt bij de plek waar de voorwerpen lagen, waren de dorpsbewoners vroeger gewoon hun zand te halen; eerst in

lateren tijd werd de grond gekultiveerd en ging in bijzonder eigendom over. De vindingsplaats ligt tamelijk hoog en schijnt vroeger nog iets hooger geweest te zijn dan thans; oogenschijnlijk is zij even hoog gelegen als de hervormde kerk, die er p. m. 250 el ten zuiden van verwijderd is. Noch onder, noch rondom de voorwerpen werd iets anders dan de gewone zandaarde gevonden; men ontdekte geene spoor van verbranding, noch eenig bewijs, dat de stukken oorspronkelijk in een' doek, kistje of dergelijke besloten geweest waren. Men heeft hiervan te meer zekerheid, omdat de geheele tuii en zelfs belende akkers na de ontdekking zorgvuldig zijn omgewoeld, in de hoop van nog iets te vinden, doch welke arbeid geheel vruchteloos is geweest. De juiste aanwijzing van deze vindingsplaats is niet zonder aanbelang, omdat in het jaar 1715, in hetzelfde dorp, eveneens een schat van antieke gouden voorwerpen gevonden is (beneden te vermelden), waaruit deze versierselen eenige opheldering erlangen.

2. **Van de elf ringen zijn er hier slechts acht afgebeeld**, omdat vier in vorm en versiering aan elkander gelijk waren, zoodat er drie door verwijzing naar éene afbeelding genoegzaam kunnen gekend worden.

Fig. 1. Halsring; zwaar 7 lood 7 wigtje; gehalte 18 karaten;

Fig. 2. Halsring; doch waarvan slechts het voorste gedeelte van den beugel afgebeeld is, omdat het overige geheel overeenkwam met Fig. 1; zwaar 5 lood 7 wigtje 3 korrel; gehalte 18 karaten; goudswaarde f71.

Fig. 3. Halsring; zwaar 5 lood 8 wigtje 3 korrel; gehalte 18 karaten; goudswaarde f72,05. Van deze soort zijn er nog drie, die niet afgebeeld zijn, omdat zij in vorm en versiering volkomen met dezen overeen kwamen. Slechts op één dier drie ontbreekt het kleine groepje versierselen, hetwelk op beide zijden van Fig. 3 gezien wordt. Het gewigt van den éénen dier drie is 7 lood 3 wigtje 8 korrel, de goudswaarde f91; het gewigt van den tweeden is 7 lood, 5 korrel, de goudswaarde f87,40; het gewigt van den derden is 8 lood 7 wigtje 7 korrel, de goudswaarde f106,20. Het gehalte van allen is 18 karaten.

Fig. 4. Halsring; zwaar 4 lood 1 wigtje 6 korrel; gehalte 18 karaten; goudswaarde f51,55.

Fig. 5. Spiraal, als vingerring; zwaar 3 lood 9 wigtje; gehalte 18 karaten; goudswaarde f48,35.

Fig. 6. Fragment van een' ring, met opzet ineen gebogen, en zeer waarschijnlijk van een' ring als Fig. 4 of 5. Zwaar 7 wigtje 2 korrel; gehalte 24 karaten; goudswaarde f11,20.

Fig. 7. Vingerring, voorzien van een ovaal, uitgehold schild, waarin oorspronkelijk een gegraveerde steen zal gezeten hebben. De steen echter ontbrak bij het vinden, en had waarschijnlijk reeds ontbroken toen de ring in den grond geraakte, aangezien de vinder mij verzekerde, in de holte van het schild niets dan zand gevonden en vruchteloos naar het ontbrekende steentje gezocht te hebben. Deze ring draagt sporen van veel gedragen te zijn. Zwaar 1 lood 2 korrel; gehalte 24 karaten; goudswaarde f15,90.

Fig. 8. Vingerring, op welks vierkant schild

het borstbeeld van een' krijgsman diep (*en creux*) gegraveerd en van eene gepunteerde lijst omgeven is; de krijgsman schijnt een barbaar, geen Romein, te zijn. Zwaar 1 lood; gehalte 18 karaten; goudswaarde f12,40.

Uit deze opgave blijkt, dat de *elf* gouden ringen te zamen het gewigt hadden van 53 lood 4 korrel, ter goudswaarde van f652,95 (*), en dat zij van 18 karaats goud waren, met uitzondering van Fig. 6 en 7, wier gehalte 24 karaten was.

(*) De waardering in geschied door M. C. MENTE, goudsmid alhier.

Alle voorwerpen droegen blijken van gebruikt te zijn, sommige meer, andere minder; de vingerringen Fig. 7 en 8 het meest. Het ronde gedeelte van de beugels der halsringen had onderscheidene kleine bogten, die veroorzaakt konden zijn door dikwijls om- en afdoen, waardoor de beugels moesten verbogen worden, of door herhaalde drukkingen van andere voorwerpen, die er op kunnen gerust hebben.

Allen zijn uit de hand bewerkt; zelfs het ronde gedeelte der halsringen is, blijkens kleine onevenredigheden, uit de band geklopt. Het platte gedeelte vertoont zich aan den buitenkant driezijdig; zie de doorsneden Fig. 1. *b*, *c* en *d*. De versieringen zijn er met een' stempel in geslagen, niet uit de hand gegraveerd, hetwelk vooral blijkt uit hare volkomene gelijkheid. Zij getuigen van veel smaak en kunstvaardigheid. De cirkeltjes op Fig. 6 bevinden zich slechts aan éene zijde, die de buitenzijde van den ring zal geweest zijn. Het borstbeeld op Fig. 7 schijnt uit de hand gegraveerd te zijn. De sluiting der halsringen is bij allen dezelfde; te weten, een eikelvormig oogje (zie Fig. 1a), door hetwelk een puntig knopje gestoken werd. Voorts hebben de halsringen, vooral van voren en aan de buitenzijde, eene bruinachtige kleur, waaruit de goudsmid, die met de waardering belast was, het besluit opmaakte, dat zij oorspronkelijk opzettelijk gekleurd waren.

3. Om over den ouderdom, de afkomst en de bestemming te oordeelen, hebben wij, bij gebrek aan opschriftelijke stukken (gelijk munten en gedenksteenen zouden zijn), enkel de voorwerpen zelve tot gidsen, en zullen dus uit deze, vergeleken met andere elders gevondene, licht moeten zoeken.

Onwillekeurig vestigt zich het oog in de eerste plaats op den vingerring Fig. 7, die van een borstbeeld voorzien is. Men hoopt, dat het portret erkend en door de geschiedenis geverifieerd zal kunnen worden. Maar in de ruwe trekken, waarin ziek dat beeld verloont, hebben wij vruchteloos naar een bekend persoon gezocht. Een *Romeinsch* keizer is het niet. Het hoofd is voorzien van digte en kleine krullen, of van eene pelsmuts. Op borst en schouders ziet men vrouwen van een' mantel, en mogelijk is onder zijne kin de bovenrand van een schild aangeduid. Het schijnt een barbaar te zijn, ofschoon ik de beeldtenis onder bekende barbaarsche vorsten niet gevonden heb. Men zal er echter eer een' barbaar dan een' Romein in vermoeden, omdat de bepaalde kenmerken van het Romeinsche karakter en kostuum ontbreken. Intusschen komen bewerking en vorm van den ring zelfen met die van Romeinsche ringen uit

laten tijd overeen. In vorm en ruwe bewerking is hij bij voorb. gelijk aan den ring bij ARNETH, *Gold- und Silberwerke* u. s. f., Tab. G, S. XX N° 152, S. 33, op welks vierkant schild de borstbeelden van Constantinus Jun. en zijne vrouw gegraveerd zijn; alsmede aan den ring uit *Louisendorf*, met het opschrift FIDEM CONSTANTINO, afgebeeld in mijne *Gedenkteekenen der Germanen en Romeinen* enz., Pl. XVI, 6—8, en aan eenen anderen uit dezelfde streek, volkomen gelijk aan den laatstgenoemden, in bezit van den heer P. C. G. GUYOT te 's Hage (*). Maar ik zou onzen Velpschen ring nog eer iets later, dan uit den tijd der Constantijnen afkomstig achten. Hiertoe dringt de overweging van den in 1715 in hetzelfde dorp gevonden gouden schat, waarbij èn munten uit den tijd der

(*) De ring van den heer GUYOT werd in het jaar 1850 in de omstreek van Kleef gevonden en is zoo uitmuntend bewaard, dat hij als nieuw zou kunnen beschouwd worden. Daar er thans twee vingerringen gevonden zijn, geheel gelijk, ook wat het opschrift betreft, en uit dezelfde streek, mag men veronderstellen, dat zij door een' der Constantijnen als *donaria* aan verdienstelijke bevelhebbers, waarschijnlijk van barbaarsche hulptroepen, geschonken zijn, gelijk, vooral in dien tijd, zeer veel plaats vond.

Constantijnen waren èn ook latere, de jongste van den tiran Johannes, wiens laatste munt (MEDIOBARBI, p. 537) van het jaar 425 is. Die gouden schat, niet onbelangrijk tot opheldering van onze versierselen in het algemeen, moge hier kort vermeid staan, te meer, omdat hij weinig bekend is, en uit Nederduitsch geschreven werken ook slechts onvolledig gekend kan worden. Men vindt er eenige berigten over bij ENGELBERTS, *Aloude staat*, IV. 336; G. VAN HASSELT, *Arnhemscbe Oudheden*, IV. 1—3; REUVENS EN WESTENDORP, Antiquiteiten. III. 148, waar nog wordt aangeroerd STARING, in de *Verh. der Haarlemsche Maatschappij*, XI. 451 (1822); IS. AN. NIJHOFF, *Wandeligen in de Omstreken van Arnhem*, 5e uitg. bl. 107, waar nog is aangeroerd KILIAAN, Etymol. voce dondersteen; maar de meest uitroerige en meest gelijktijdige bescheiden vindt men in G. CUPER, *Lettres de critiques etc.*, Amsterdam 1742, 4° p. 179, en in de *saggi di Dissertat. Accadd. di Cortona*, tom. IV. p. 255 sqq. (Roma 1743, 4°), *Dissert.* YI*, sopra alcune medaglie d'oro, divisa in tre lettere, due di GISBERTO CUPERO *ed una di* Mr. FRANCISCO BIANCHINI. In beide laatstgemelde werken bevinden zich, t. a. p., ook twee afbeeldingen van medaillons van Honorius en van Galla Placidia, bij dien schat geronden (*). Uit deze bescheiden is ons navolgend berigt ontleend. Op het Laar(\$), te Velp, werd in het jaar 1715, door werklieden en soldaten, bij het ompspitten en gelijkmaken van een onvruchtbaar en heuvelachtig stuk weiland (*sterile prato*), toebehoorende aan een' tabakskoopman, die

(*) ARNETH, die in zijne *Gold- und Silberw.*, p. 7, dezen Velpschen goudschat aanvoert als behoorende onder de belangrijkste goudvondsten in Europa, en die als zijne bron noemt de *Lettres de critiques* l. c., heeft verkeerdelijk als vindingsplaats *Velperg* genoemd, in plaats van *Velp*, en als beschrijver opgegeven CUPER GISBERT, in plaats van den bekenden geleerde GISBERT CUPER. (\$) *Laar*, oudt. *Lâr* ~ woning, huis; zie GRAFF, *althochd. Sprachschatz*;, II, 143; vergel. MEIJER

Zürich. Ortsnamen S. 10 (1849); en L. P. C. VAN DEN BERGH, *Krit. Wordenb. der Ned. Myth.*, bl. 124.

het tot tabaksland verbeteren wilde, een gouden schat gevonden ter goudswaarde van f10000 tot f12000. Hij bestond in een' halsband (*collier*), in armringen (*brasseletten*), in munten en medaillons. Alles lag in de losse aarde, maar de halsband en de armringen waren in de ronde gelegd; het midden van dit rondje was met de medaillons bedekt, die van sierlijke randen voorzien waren en die zóó naast elkander lagen, dat zij eene soort van vloer vormden, zijnde vijf dier medaillons nog aan de *collier* bevestigd geweest (*). Op deze medaillons waren de kleinere gouden munten, op den kant, naast elkander gezet. De vinders verdeelden den schat onverwijd, maakten zich er mede uit de voeten en verkochten het grootste gedeelte aan goudsmeden, die het in den smeltkroes wierpen, zoodat de gezamenlijke vondst door geen' kenner of liefhebber ooit gezien is. Intusschen had CUPERUS het voorregt, te Arnhem nog een dertigtal der gevonden gouden munten te bezigtigen en er zelfs twee van te kunnen koopen, éene van Honorius en éene van Valentinianus; de overige die hij gezien had waren geweest van Constantijn den Groote en zijne zonen, van Valens, Gratianus en andere keizers van dien tijd, alsmede een van Johannes. Ook zag hij te Arnhem nog enkelen der medaillons, met name een van Honorius en een van Galla Placidia (§). Volgens de mededeelingen van CUPERUS (die als zetsman den Baron VAN SPAEN van Biljoen noemt), zouden de brasseletten en de *collier*

(*) Hoe zulke medaillons aan de *colliers* hingen, daarvan zie voorbeelden in de *Hist. Ant. Mittheilungen* van het Genootschap voor Oudheden te Copenhagen, S. 97—98, fig. 1, en bij ARNETH l. c. Taf. G. L. p. 8. (§) Deze beiden zijn in de voornoemde verhandelingen uitgegeven. Het medaillon van Honorius was toen in bezit van den burgemeester DE GROOT te Arnhem, en dat van Galla Placidia bevond zich bij den Baron VAN SPAEN te Biljoen. Later kwam de GALLA PLACIDIA in de verzameling van den heer VAN DAMME; zie ENGELBERTS l. c., en ging uit deze over in de Koninkl. verzameling te 's Hage; zie J. C. DE JONGE, *Notice*, p. 99.

versmolten zijn. ENGELBERTS daarentegen berigt, dat de *collier* »nog als *doopstuk* bij zekere familie bewaard wordt". ENGELBERTS had het wel niet met eigen oogen gezien, hij geeft er ook geene beschrijving van en noemt de familie niet; maar zijne verzekering schijnt niet betwijfeld te mogen worden. Indien het *thans* nog bij eenige familie mogt bewaard zijn, zou deze zeker de wetenschap verpligten door daarvan kennis te geven (*). ENGELBERTS heeft nog berigt, dat de heer VAN DAMME uit denzelfden omtrek (Velp) bezat, eene buitengemeen groote medalje van Constantijn den Groote, die echter niet aan de gouden *collier* bevestigd was geweest, alsmede een' zwaren gouden vingerring, of ring, versierd met ingewerkte beeldjes van de eerste Christenen (en?) met een' saphirsteen, verbeeldende de keizerinne Helena. Uit dit berigt schijnt men te mogen opmaken, dat ook die voorwerpen van Velp afkomstig waren. Ten aanzien van de vindingsplaats, het *Laar*, leest men nog bij CUPER, dat sommigen, wegens de heuvelen die vroeger op dien akker geweest

waren, gemeend hadden, dat deze gouden schat van eene begraafplaats afkomstig zoude zijn. CUPER hield dit echter voor niet aannemelijk, omdat er, volgens hem, bij de slechting van den heuvel waarin deze voorwerpen lagen, niet de minste sporen van eene begraafplaats gevonden waren, en omdat het begraven met schatten in dien tijd bij de *Romeinen* niet meer in zwang was.

Wij zijn het hierin met CUPER eens; doch mogen niet nalaten op te merken, dat het niet bewezen is, dat die schat er door Romeinen geborgen is geweest, en dat barbaren in dien tijd de gewoonte wèl hadden, om met hunne afgestorvenen schatten te begraven. —

(*) Maar vermoedelijk bestaat het niet meer. Immers voormelde heer BRANTSEN zeide mij, dat hem flauuw voor den geest stond, dat de *collier* in zijne familie geweest, maar dat zij ten tijde der Fransche overheersching tot geld gemaakt was.

Men mag uit deze opgaven zonder vermetelheid besluiten, dat die goudvondst op het *Laar* uit de eerste helft der vijfde eeuw is, omdat de jongste der munten uit den aanvang der vijfde eeuw was. En hierin is de reden gelegen, waarom wij boven het vermoeden geuit hebben, dat onze gouden versierselen uit iets lateren tijd dan dien der Constantijnen zouden zijn. Immers men zal beide goudvondsten wel als gelijktijdig of nagenoeg gelijktijdig mogen aanmerken, omdat het Laar slechts 10 minuten van de plek waar onze voorwerpen gevonden zijn verwijderd is, en omdat beide vondsten geene sporen opleverden van begrafenis, maar wel, dat zij opzettelijk in den grond geborgen, niet bij toeval verloren geweest waren.

De vingerring Fig. 8, waarin zich oorspronkelijk een gegraveerd steentje zal bevonden hebben, komt in vorm en bewerking zoo in het oogvallend met Romeinsche vingerringen overeen, dat wij daarvoor geene voorbeelden ter vergelijking behoeven aan te voeren. Anders is het echter gelegen met de overige versierselen, bepaaldelijk met de halsringen. Deze komen noch in vorm, noch in versiering met de ons bekende Romeinsche overeen. Op het eerste gezicht zou iemand zelfs vermoeden kunnen, dat zij veeleer hoofdringen, diademen, waren; immers hun vorm is *eenigermate* met dien van enkele diademen uit de klassieke oudheid overeenkomstig: zie b. v. afbeeldingen bij CAYLUS, *Recueil*, I. partie 4, ri. *LXXXV*, 4; MONTFAUCON, *Antiq. expliq.* III Pl. *XX*. en *XXV*, en BOLDETTI, *i cimiteri* etc. p. 526. Ook zeide mij onlangs de heer HIIDEBRAND, opzigtcr van het Museum van Oudheden te Kopenhagen, die (28 Aug. jl.) alhier de teekeningen onzer Velsche versierselen zag, dat er in Zweden gouden *diademen* van *soortgelijken vorm* gevonden waren, welke men daar vermoedde van Oostersche afkomst te zijn. Intusschen waren die Zweedsche diademen voor zóó ver van de onze onderscheiden, dat zij van achteren digt en van voren open (perpendicular doorgesneden) en daardoor elastiek waren. Intusschen zal men onze Velsche ringen niet voor diademen kunnen houden, omdat het breede en platte gedeelte der beugels eene tegengestelde rigting heeft met de sluiting van achteren, in dier voege, dat, wanneer zij als diademen gebruikt werden, zij niet plat tegen het voorhoofd zouden liggen, maar met de scherpe punt der voorzijde het hoofd zouden verwonden; terwijl zij daarentegen, om den

hals gelegd zijnde, zeer doelmatig met de platte voorzijde tegen het borstbeen sluiten, en het versierde gedeelte dan ook voor ieder zichtbaar is. Aan deze bestemming is niet te twijfelen, en wanneer daaromtrent nog twijfeling mogt overblijven, zoo zal die wijken bij overweging, dat gelijksoortige ringen elders nog om den hals van de lijken bevestigd gevonden zijn. Die elders gevonden ringen zijn echter weinig in getal en hoogst zeldzaam. Zij werden gevonden in een gewest, hetwelk tot nog toe voor de vergelijkende archaeologie weinig geraadpleegd is, en wij gaan tot de vermelding daarvan te gereeder over, omdat het de eenige voorbeelden zijn uit de gansche oudheid (voor zoo veel mij althans bekend is), die met onze Velsche halsringen grootelijks overeenkomen.

In *Lijfland*, ten oosten van de Baltische zee, werden in den jongsten tijd door DR. F. KRUSE, den onvermoeiden navorscher der monumentele oudheid, vele opgravingen bewerkstelligd, vooral ook in grafheuvels der oudste bewoners aldaar. De uitkomsten daarvan zijn door hem medegedeeld in het werk *Necrolivonica*, in 1842 te Petersburg uitgegeven. Daar vindt men, Tab. 4. fig. *N.* (vergel. p. 7 van den tekst), een' bronzen halsring afgebeeld, te *Aschenraden* in een oud graf gevonden en nog om den hals van het scelet bevestigd. Die halsring komt in vorm buitengemeen met de onze (namelijk Fig. 1, 2 en 3) overeen; hij is, even als de onze, van voren driezijdig uitgeklopt, terwijl het overige rond is. Slechts daarin verschilt hij, dat de versierselen niet geheel dezelfde zijn, en dat de sluiting niet juist van achteren maar ter regterzijde van den hals is, en er aan de breede voorzijde nog eenige bronzen kleppertjes aanhangen, die nagenoeg den vorm hebben van lepeltjes van antieke haartangetjes (pincetjes). Deze laatste bijzonderheid doet echter aan de overeenkomst geen de minste afbreuk, omdat volgens KRUSE's berigten in *Lijfland* ook zulke halsringen zonder kloppertjes gevonden zijn. Te *Ronneberg* namelijk ontdekte hij, in een oud graf, *om den hals van een mannelijk scelet*, twee zulke halsringen over elkander; deze zijn t. a. pl. Taf. 27, fig. 8, afgebeeld. Een halsring te *Kerklingen*, in Kurland, gevonden en t. a. pl. Taf. 41, fig. 3, afgebeeld, is van voren, op het breede gedeelte, van eene versiering voorzien, die volkomen overeenkomst heeft met de driehoek-versieringen van onze ringen; doch die halsring is van achteren touw-vormig. Voorts is nog opmerkelijk wat KRUSE aangaande de versieringen op de Aschenradensche oudheden meldt. Die versieringen bestonden in het algemeen uit cirkelvormige oogjes (soms één oogje met dubbele omtrekslijn, soms twee enkele oogjes beneden en één er boven), uit zigzags en uit kleine vierkantjes. Zulke versieringen nu bevinden zich ook op onze ringen. Ten aanzien van de zeldzaamheid dier voorwerpen verklaart KRUSE, dat hem noch in Duitschland, noch in Scandinavië immer een ring was voorgekomen overeenkomstig met die van Aschenrade. Deze getuigenis beteekent veel in den mond van een' oudheidkundige, die zoo groote ervaring als KRUSE heeft. Wij veroorloven ons, er alleen nog bij aan te t, dat ons ook uit Brittanië (*), Frankrijk en België zulke halsringen niet zijn bekend geworden (§), terwijl de klassieke kunstge-

(*) Ten deze moet ik nog opmerken, dat, volgens

ARNETH I. c. te *Cornwall* in bet jaar 1783 een gouden *torques* zou gevonden zijn, die aan eene zijde diadeemachtig breed was, afgebeeld in LYSONS, *Magna Britt.* III. p. CCXXI, en eene bronzen, afgebeeld in de *Archaeologia*, XIV, 94. Maar de in die werken voorkomende ringen hebben met de onze zeer weinig overeenkomst.

(§) Men gelieve wèl in het oog te houden, dat hierdoor geenszins ontkend wordt, dat de Germanen, Britten en Kelten, in die landen woonachtig, in het algemeen geene halsringen zouden gedragen hebben. Het tegendeel toch is genoeg bekend; vele zijn de bewijzen, daarvoor uit oude schrijvers en uit monumenten aan te voeren; wij besparen echter de behandeling hiervan tot eene andere gelegenheid, daar wij ons thans op korthedid moettende toeleggen, slechts het noodzakelijkste, hier tot opheldering dienende, aanstippen.

wrochten uit Griekenland en Italië (de Etrurische daaronder begrepen) mede geene vergelijking aanbieden, dan de genoemde, weinig in het oog loopende, met enkele diademen (*). Uit het aangevoerde zal dan wel de uitstekende zeldzaamheid dezer voorwerpen gebleken zijn; zeldzamer nog dan de Aschenradensche bij KRUSE, voor zoo ver die slechts uit brons bestonden, de onze daarentegen van goud zijn.

De weinige ophelderingen, die KRUSE over de afkomst en den ouderdom der Aschenradensche ringen heeft bijgebracht, kunnen ons van geene dienst zijn, omdat zij slechts bestaan in aanhalingen uit oude Noordsche en Russische schrijvers, betrekking hebbende op het gebruik van halsringen in 't algemeen en niet hooger dan de elfde eeuw opklimmende. Mogelijk heeft KRUSE geoordeeld, dat zijne Aschenradensche voorwerpen tot dien laat-middeleeuwschen tijd behoorden, ofschoon hij dit niet uitdrukkelijk zegt. In geval hij echter in die meening verkeerde, zou hij door onze Velsche halsringen zeker tot een ander gevoelen geleid worden.

(*) Van verre mag er nog mede vergeleken worden een kleine, platte, diadeemvormige, gouden vingerring, bij Wijk bij Duurstede gevonden en thans in het Museum van oudheden alhier. Deze is van buiten versierd met driehoekige figuurtjes, van oogjes voorzien, en besloten in een' gepunteerdn rand; hij is aan het smalle gedeelte open en dus elastiek, hierin niet de voornoemde Zweedsche diademen overeenkomstig, hoewel dáár de opening aan de breede zijde was. Deze Wijsche vingerring werd door den Zweedschen oudheidkundige, den heer HILDEBRAND, geoordeeld tot de vijfde eeuw te behooren. Voor den vorm van dien Wijschen ring, vergelijkje men den arming bij WORSAAE, *Dänemarks Vorzeit*, S. 46, en voor de versiering S. 47.

Aangaande den bepaalden volksstam, waarvan zij zouden afkomstig zijn, brengt KRUSE mede niets in het midden. Maar indien de graven, die hij te Aschenraden vond, van een volk zijn dat dáár inheemsch was, dan behoorden zij onzes inziens tot een' Noordschen stam, want het is aannemelijk, dat de volkeren die oudtijds digt aan de oostkust der Baltische zee (en wel aan haar zuidelijk gedeelte) woonden, van denzelfden stam waren, als aan de westkust, thans tot *Zweden* behoorende. Door MONE, *Gesch. des Heidenth.*, I.7,66, worden de Lijflanders, Ehistlanders en Kurlanders tot den Finnischen stam gebracht; maar zie over de oudste volken aan de Oostzeekusten vooral GRIMM, *Gesch. der deutschen Sprache*, S. 716 n. f. Aan den halsring Fig. 4, die geheel uit rond geklopt gouddraad bestaat, moet, wegens

gelijke sluiting en gelijk goud-gehalte, eene gelijke afkomst worden toegekend. Wij zullen daarbij niet uitvoerig stilstaan; hij is blijkbaar van de eenvoudigste soort; doch het was mogelijk, dat er oorspronkelijk versierselen aan hadden gehangen; daarvoor is althans die geheel ronde beugel zeer geschikt, en zulke ronde halsringen, met voorwerpen daaraan hangende, zijn soms gevonden (*).

De zware spiraalring Fig. 5, die als vingerring kan gebruikt zijn, ofschoon hij door zijne grootte en zwaarte eenigermate de vrije beweging van den vinger moet belemmerd hebben, schijnt, even als de voorgaaande, niet Romeinsch maar barbaarsch van afkomst of bestemming te zijn. Men zou hiertegen kunnen aanvoeren, dat de Romeinen in den lateren keizertijd de weelde in het dragen van vele en zware vingerringen zeer ver dreven, en dat zij zonder smaak daarmede soms alle vingers, tot boven toe, bedekten; zie QUINTILIAN. XI, 3, MARTIAL. XIV, 123, en vooral XI, 59, waar hij met bitteren spot Zoilus geesselt.

(*) Bij voorb. in Normandië; zie de jaarboeken der *Société des antiquaires de Normandie*, 1827—1828, pl. 20 No. C. Tombeaux Gaulois-Romains.

Zoile, quid tota gemmam praecingere libra Te juvat et miserum perdere sardonycha? *Annulus iste tuis fuerat mode cruribus optus, Non eadem digitis pondera conveniunt.*

Maar spiraal-vingerringen zoo zwaar als de onze, zijn mij van de Romeinen niet bekend geworden, noch op beeldwerken, noch oorspronkelijke. Daarentegen zijn zij tusschen Germaansch-Noordsche voorwerpen gevonden. Wij willen slechts één voorbeeld vermelden, hetwelk de meeste overeenkomst met onzen ring aanbiedt. Op Fühnen werd in het jaar 1833 een gouden schat ontdekt, tezamen 8 pond 7 lood (noordsch gewigt) zwaar; daartusschen bevond zich een zware, massief-gouden spiraal-vingerring, overeenkomstig met den onzen; zie de afbeelding in de *Hist. Antiq. Mittheilungen der Sociätät für Nord. Allerth.*, Taf. *V*, 13, vergel. den tekst S. 92—97. Die Fühnensche ring is slechts een weinig korter dan de onze, en aan beide einden dunner bijloopende; maar het was *mogelijk*, dat onze Velsche ring oorspronkelijk ook aan beide einden iets dunner was geweest, en dat die einden er waren afgenomen tot handelsgebruik (zie beneden). Het verdient ook nog opmerking, dat de medaillons, waarmede de Fühnensche ring gevonden werd, barbaarsche nabootsingen waren van munten van Constans en andere opvolgers van Constantijn den Groote, en dat de geleerde Noordsche berigtgever op goede gronden vaststelt, dat die gouden schat, welke van Noordsch fabrikaat was, tot de vijfde eeuw moet gebracht worden (*).

(*) Germaansche gouden spiraalvingerringen in het *Meklenburgsche* gevonden, zie vermeld en afgebeeld in het Frederico-Francisceum Taf. *XXIII*, 1,4, 6—8, vergel. den tekst van LISCH, T. 137, 138, en LISCH, in de *Jahrbb. für Meklenb. Gesch. u. Alterth.*, W, 269, 270; en in het Holstein'sche, bñ RHODE, *Holst. Cimbr. antiq. Rom.* p. 137, fig. 1, 4, p. 142—143, fig. 2, 3. Alle die ringen zijn echter merkelijk dunner en fijner, dan de Fühnensche en onze Velusche.

Deze overeenkomst met Germaansch-Noordsche ringen valt niet minder in het oog bij het versierde fragment Fig. 6. Want onder de voorwerpen van *Fühnen* bevonden zich vier even zulke afgebrokene en ineengebogene stukken van ringen (sommige spiraalvormig), die ruw als eene keten in elkaâr gehangen waren; zie de afbeelding in genoemde *Mittheilungen*, Tab. *V*. Fig. 15. Zeer teregt kenmerkt de uitgever die als «stukgeslagene, ineengebogene, en zamengeschakelde ringen, ten behoeve van het verkeer" (handel en roulage). Het ringgeld is bij vele oude volkeren in zwang geweest, niet slechts bij de Noren, maar ook bij de Kelten, en zelfs bij de Hongaren; zie korthedshalve SCHREIBER, *Taschenb. für Gesch. u. Alterthümer in Süddeutschland* 1840, en *Nachtrag* in den *Jahrg.* 1841 S. 401.

Uit het tot dus ver aangevoerde zal men deze gevolgtrekkingen mogen maken.

1. De te Velp gevonden gouden versierselen zijn, wat hunne oudheid aanbelangt, met waarschijnlijkheid te brengen tot de eerste helft der 5e eeuw.

2. De groote ringen zijn halsringen van mannen geweest; waarvan er door éenen persoon meer dan één te gelijk (over elkander) kan gedragen zijn. Hierdoor wordt misschien ook meer duidelijk, waarom die ringen zoo gebogen en gedeukt zijn; immers mannen zullen daarmede ruwer hebben omgegaan, dan vrouwen plegen te doen; en zijn die mannen krijgslieden geweest, gelijk waarschijnlijk is, dan kunnen de ringen ook door wapentuig, hetwelk er op gedrukt kan hebben, gebogen zijn.

3. De kleinere ringen zijn vingerringen geweest; wegens hunne grootte en zwaarte waarschijnlijk ook van mannen; terwijl de spiraal-ring en het gebogen fragment tevens bestemd zullen zijn geweest, om bij het verkeer, bij koop of ruil, in stukken gesneden te worden.

4. De meeste ringen vertoonen in vorm en versiering eenen niet-Romeinschen barbaarschen, stijl, en komen ten deze het meest overeen met voorwerpen uit het noorden, aan de kusten der Baltische zee gevonden.

5. Uit het niet-Romeinsche karakter der ringen is nog *niet met zekerheid* af te leiden, dat zij door barbaren zouden vervaardigd zijn; want het was mogelijk, dat zij door Romeinen in barbaarschen stijl vervaardigd en door de Romeinen als geschenken aan barbaren gegeven waren, om de gunst van deze te winnen, of hunne trouw te beloonen, of hunne bedreigingen af te koopen; waarvan uit dien tijd eene menigte van voorbeelden in de geschiedenis gevonden worden (*).

6. De vroegere ontdekking, in hetzelfde dorp, van een' schat van Romeinsche munten, medaillons enz., zou misschien de meening kunnen versterken, dat de thans gevondene eveneens door Romeinen vervaardigd waren; maar het was ook mogelijk, dat die vroeger gevonden schat door barbaren van de Romeinen geroofd, of bij overwinning veroverd en tijdelijk daar ter plaats geborgen was. In dit geval zou men daaruit geen gevolg mogen trekken op de Romeinsche vervaardiging van onze versierselen.

7. De gelijke wijze waarop beide schatten in den grond geborgen waren, en de nabijheid van de beide vindingsplaatsen, geven aanleiding om te stellen, dat beide schatten gelijktijdig, of bij eene gelijke gelegenheid en door dezelfde personen, of door personen van hetzelfde volk, begraven zijn. — Ik meen mij als nog te moeten onthouden van gissingen omtrent den bepaalden volksstam, die onze versier-

(*）Hoe afhankelijk de Romeinen toen van de batbaron waren, en wat al afgeperste geschenken hun deze kostten, daarvoor in belangrijk de getuigenis van SALVIANUS *Massiliensis* (uit de vijfde eeuw), *de gubern. Dei*, VI. 211, p. 129 (edit. Brem. 1688). Voor het overige verwijzen wij naar GIBBON, *Gesch. des Röm. Weltreiches*, uebers. von SPORSCHIL, Leipz. 1840, Th. VII. Kap. LVI. S. 4—90, waar de voornaamste bronnen aangevoerd zijn.

selen in tien grond geborgen heeft. Hier ligt een te groot veld open. Wat al volkeren toch uit het Noorden, Oosten en Westen hebben niet in de eerste helft der vijfde eeuw het Romeinsche Rijk bestookt! Het meer en meer zinkende Westersche rijk werd beurtelings door Geten, Gepiden, Avaren, Quaden, Alanen, Sueven, Wandalen, Franken, Hunnen, soms onderling bevriend, bestormd en ondermijnd (*), en Aëtius, van geboorte een Scyth (§), onder de tenten der Hunnen rijp geworden, heeft, aan het hoofd van het Westersche rijk gekomen (433—454), twintig jaren besteed alleen om diens val te vertragen, door het tegen barbaren te verdedigen, terwijl hij in vele veldslagen in Gallië (†) de Franken aan den Rijn en de Burgondiërs bedwong (**). Ik hoop ter geschikter tijd op dit onderwerp terug te komen en eene bepaalde gissing te kunnen aanbevelen. Thans veroorloof ik mij nog slechts de opmerking, dat er in den omtrek van Velp nog geene sporen gevonden zijn van eenen daar geleverden veldslag. Zelfs in het *onzalige bosch* is vruchteloos door mij naar ontwijfelbare grafheuvels gezocht. Ééne enkele doodsum, vroeger aan den *Essop*, naar men zegt, ontdekt (§§), en geringe overblijfselen van oude begrafenis, door mij in de lente van dit jaar in het zoogenaamde *Stadsbosch* bij Arnhem, boven Valkenhuizen, in een' heuvel opgegraven, bewijzen te weinig (††). De *Apeldoornsche* Germaansche graven liggen wat ver, en schijnen mij ook toe, we-

(*）Zia JORNANDES, *de reb. Get.*, c. 34; MEROBAUDES, *Panegy.* en CORRIPUS, *de laudibus Justin. min.* (*Corp. Scriptt. Byz. edit.* BEKKER!) passim; vergel. GIBBON I. c. VII.

(§) Volgens REN. FRIGERIDUS. Hij was eigenlijk geboren te *Dorestena* in Moesië; zie de aant. op MEROBAUDES I. c. p. 15. (†} »Galliam bis quinos certamina traxit in annos

Et senior post bella redit". MEROBAUDES I. c. p. 16, vs. 147. (**）Zie GIBBON I. c. VII. kap. 35 S. 3 u. i. (§§) IS. AN. NIJHOFF, *Wandelingen in de omstreken van Arnhem 5e* druk, bl. 108. (††) G. VAN HASSELT verzamelde op zijn landgoed *Daalhuizen* bij Velp, nevens zeldzame Romeinsche munten, ook urnen of lijkbussen en werpspiesen (frameae)" zoo als NIJHOFF, t. a. pl. bl. 89, naar de mondelinge mededeeling van den heer VAN HASSELT, verzekert; maar noch hun getal, noch soort, noch vindingsplaatsen zijn bekend, zoodat daaruit geene gevolgtrekkingen kunnen gemaakt worden.

gens eenvoud van inhoud en gebrek aan wapentuig, onder dan de vijfde eeuw en niet van in een' slag gesneuvelden te zijn (*). Mogelijk zijn zij, die deze schatten in den Velschen bodem borgen, van den linker Rijnsoever naar den regter, den Germaanschen, gevlugt, en hebben op deze eenzame plek, tusschen Rijn en IJssel, de lijdelijke bewaring veilig geacht. Met dit alles wordt de mogelijkheid niet ontkend van hetgeen aangaande den vroeger gevonden goudschat vermoed is, dat die namelijk een gedeelte van een' *keizerlijken schat* zoude zijn; maar ook in zulk getal zou hij zeker niet op last eens keizers geborgen zijn, die voor betere omkleeding zou gezorgd hebben, maar veeleer als ontvreemd, als geroofd, moeten worden aangemerkt.

Leiden, den 15 Sept. 1851.

NASCHRIFT.

Nadat het bovenstaande reeds grootendeels gedrukt was, vond ik, in heb bij ons te lande zeldzame werk Neues vaterländ. Archiv — von SPIEL, fortgesetzt von SPANGENBERG, B. IV. Heft 1 S. 184 (Luneborg bei Herold 1823, 8°), een berigt aangaande de ontdekking van een' gouden schat in Hannover, zoo ver ik weet nergens elders vermeld, en waarbij zich een halsband bevonden, had, die eenige overeenkomst met onze Velsche schijnt gehad te hebben, en ook tot omstreeks denzelfden tijd behoord heeft. Wij

(*）Zie, over die Apeldoornsche graven, mijn opstel: *Oud-Germaansche en Franksche oudheden te Apeldoorn*, in deze *Bijdragen*, D. VII. bladz. 320 en volg.

laten dat berigt hier nog volgen, ook in de hoop, dat het medewerken moge om eene juistere en van eene afbeelding voorziene beschrijving van dien schat uit te lokken, of eene aanwijzing, waar men die kan vinden? Voormeld berigt is van de hand van Dr. KOELER te Zelle en luidt aldus: »Op den 31 Mei (1823) heeft de ontvanger CLAUD BÖSCHEN te Mulsuwer Wiede, in het ambt Dorum van het land Wursten, nabij het Hollseler bosch, in de streek van Heidestatt, bij het steken van plaggen, even onder de oppervlakte van den grond, een gouden versiersel gevonden van een' ouden aanvoerder uit den vóórtijd. Het is met de meeste waarschijnlijkheid voor een' halsband te houden en weegt omstreeks een half pond. Daar, waar het iets breeder is, zijn er tot versiering enkele kleine halve maantjes op aangebragt. Ter zelfder plaats vond men vijf stuks oude Romeinsche munten, allen van oogjes voorzien en die aan het dunne einde van den halsband schijnen gehangen te hebben. Men vindt daarop de namen van ANASTASIUS en VALENTINIANUS, en herhaaldelijk het woord victor en victori (VICTORINUS?). Op eene, die de oudste schijnt te zijn en reeds tamelijk afgesleten is, bevindt zich een hoofd met het opschrift RESTITVTOR REIPVBLICAE en onder het hoofd ANT ... S. Wanneer dit ANTONIUS heeten moet, zou dat stuk ouder dan de christelijke jaartelling zijn. Elke munt weegt iets meer dan een ducaat, en de goudsmid verklaart, dat het goud van 24 karaten is. Vier er van en de halsband zijn van wege het geregt of de *Landstuba* aangekocht, en men zal deze stukken der oudheid waarschijnlijk aan het gouvernement, voor het Museum te Göttingen of voor eene andere openbare verzameling, aanbieden. De halsband is in twee stukken gebroken, en het schijnt dat hij aan de ééne zijde over elkaar gehaakt en aan de andere door twee schuivers (*Schieber*), die er nog op aanwezig zijn, bevestigd geworden is".

17 december 1920 — In Westerkappeln (Westfalen) heeft men in een akker bij het graven een leemen vaas met 37 gouden munten gevonden. Men wierp de gebroken vaas achteloos weg, maar vond later op de plaats, waar ze gevonden werd, nog een ring met drie steenen en een bewerkt stuk massief goud. De groote, zware munten zijn van Romeinschen oorsprong en vormen een belangrijke aanwinst voor de numismatiek.

12 augustus 2007
GOUDSCHAT VAN VELP BLIJKT VOOR EEN DEEL IN MOSKOU TE ZIJN!

De vroegmiddeleeuwse Goudschat van Velp, die in 1945 door het Rode Leger uit Berlijn is geroofd, bevindt zich in het Poesjkin Museum in Moskou. Dat meldt Jos Bazelmans, hoofd onderzoek van de Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten (RACM). Hij zag onlangs de schat, die in 1851 is opgegraven en een paar jaar later aan Duitsland is verkocht, prominent vermeld in de catalogus van een tentoonstelling over Merovingische kunst in het Moskouse museum. Dat dit nu pas bekend is geworden heeft alles te maken met een stukje politieke openheid naar het westen door voormalig president Vladimir Poetin. De goudschat heeft nu twee kanten, archeologische erg interessant voor Nederland maar ook historisch beladen! Dit is eigenlijk ook weer historisch interessant omdat de reden dat de goudschat in Moskou ligt, te maken heeft met het afloop en de historie van de Tweede Wereldoorlog. De goudschat is in 1945 in kisten door de Russische troepen vanuit Berlijn mee genomen naar Moskou, als een van de goedmakers voor alle enorme schade die de Duitsers in Rusland hadden veroorzaakt. Omdat de schat destijds gekocht is door de Duitsers in Nederland, zal Nederland nooit aanspraak kunnen maken op de voorwerpen. De Duitsers zijn over teruggave of bijv. het aanmaken van replica's in onderhandeling met de Russen. Dit punt ligt, ook 65 jaar na dato, nog erg gevoelig. Vanuit de Gemeente Rheden is er al wel contact geweest met Poesjkin Museum in Moskou. Zuiver met de intentie om elkaar op de hoogte te stellen van de stand van zaken. Er zijn plannen om onder Duitse supervisie een Nederlands onderzoeksteam naar Moskou af te laten reizen voor verder onderzoek. Wordt vervolgt dus! Nederlandse archeologen willen de schat graag bestuderen, meldde donderdag emeritus hoogleraar archeologie Tjalling Waterbolk, omdat hij lijkt op andere goudschatten uit Nederland, zoals de door hem in 1955 opgegraven goudschat van Beilen. Bazelmans heeft aan het ministerie van OCW gevraagd ervoor te zorgen dat een Nederlandse archeoloog de schat in Moskou kan bestuderen. De goudschat van Velp is oorspronkelijk groter geweest en heeft naast deze penningen ook bestaan uit een groot aantal gouden munten, armbanden, halsringen en een gouden ketting. Alleen de muntsieraden zijn bewaard gebleven.

DE SCHAT VAN VELP; GISBERT CUPER, FRANKEN EN ROMEINEN

Spreker: drs. P. Beliën.

De schat die in 1715 in Velp werd ontdekt is één van de meest spectaculaire schatvondsten die ooit in ons land is gedaan. Tijdens de lezing zal worden ingegaan op de ontdekking van de schat en wat er vervolgens met het goud uit de vondst gebeurde. Hierna wordt een sprong terug in de tijd gemaakt, naar het begin van de vijfde eeuw n. Chr. Dit was de periode dat de schat aan de bodem werd toevertrouwd. Geprobeerd zal worden de vraag te beantwoorden hoe het goud in Velp terecht is gekomen en wie de eigenaar is geweest. Er zijn in Velp op twee plaatsen gouden voorwerpen gevonden. De goudschat, gevonden bij de voormalige Villa den Heuvel, is deels dan wel geheel in Moskou te bewonderen. Een tweede vondst met gouden voorwerpen zou richting Parijs verkocht zijn. Hier is verder niets meer over bekend. Al met al een zeer internationaal schatverhaal!

Germaanse halssieraden

In 1916 werden aan de uiterwaarden van de Gelderse IJssel bij Olst vier massief gouden halssieraden aangetroffen. Ze zijn omstreeks 400 vervaardigd uit omgesmolten solidi. Solidi, het meervoud van het Latijnse solidus, zijn laat-Romeinse gouden munten. In de Germaanse samenleving werd erg veel waarde gehecht aan edelmetalen sieraden. In het Britse heldenepos Beowulf (8ste eeuw) spreekt de maker goedkeurend over de vrijgevigheid van een koning die de beste strijder overlaadt met koninklijke geschenken. De goudschat van Olst staat niet op zichzelf; ook op andere plaatsen in Nederland zijn vergelijkbare vondsten gedaan. Zo werden in Beilen in 1955 vijf gouden halsringen en een armband aangetroffen. Deze goudschat telde ook nog eens 22 munten. Ruim een eeuw daarvoor, in 1850, waren er van deze vindplaats al een halsring en een munt bekend, die daarna weer kwijt zijn geraakt. Ook de halsringen van Beilen zijn in het midden verdikt en dragen typisch Germaanse versieringsmotieven. Er is berekend dat voor de zes sieraden uit de schatvondst van Beilen meer dan honderd solidi omgesmolten moeten zijn. De goudschat van Beilen is nu te bezichtigen in het Drents Museum te Assen. Andere vindplaatsen van dergelijke bijzondere sieraden zijn Rhenen, in de buurt van het vroegmiddeleeuwse grafveld, en Velp. Een deel van laatstgenoemde goudschat, gevonden in 1751, is in het Rijksmuseum van Oudheden: twee tot medaillons verwerkte penningen, die omstreeks 425 in Ravenna geslagen zijn. De goudschat van Velp is oorspronkelijk groter geweest en heeft naast deze penningen ook bestaan uit een groot aantal gouden munten, armbanden, halsringen en een gouden ketting. Alleen de muntsieraden zijn bewaard gebleven.

De goudschatten hebben met elkaar gemeen dat ze aan het einde van de 4de eeuw of in het begin van de 5de eeuw in de grond terecht zijn gekomen. Wat de reden voor het begraven van dergelijke kostbaarheden is geweest, is niet met zekerheid te zeggen. In ieder geval moeten deze voorwerpen toebehoord hebben aan vooraanstaande Germaanse stamhoofden, die contacten met het Romeinse rijk onderhielden. Mogelijk hebben ze het goud gekregen als beloning voor diensten die ze de Romeinen geleverd hebben. Daarbij kan gedacht worden aan deelname aan militaire acties. Zo zullen de Germaanse stammen die de Romeinse rijksgrens tegen hun eigen soort beschermden zich ongetwijfeld vorstelijk, dus in goud, hebben laten betalen. Ook kan een hoofdman het Romeinse goud ontvangen hebben in ruil voor de belofte geen vijandelijkheden tegen de Romeinen te ondernemen.

De grote politieke onrust, onderlinge strijd en invallende plundersaars ten tijde van de volksverhuizingen kunnen de eigenaar ertoe hebben gebracht zijn schatten te verbergen. Misschien nam hij zelf deel aan militaire expedities en moest hij daardoor een veilige bergplaats voor zijn kostbaarheden vinden. Misschien was hij daarna niet meer in staat de verborgen schat op te graven, bijvoorbeeld omdat hij gesneuveld was. Indien geen andere overlevende op de hoogte was gebracht, raakte de bergplaats van de schat in vergetelheid.

Recentelijk heeft men op een andere mogelijke reden voor het begraven van dergelijke kostbaarheden gewezen. De goudschatten kunnen namelijk ook gebruikt zijn als offers om de goden gunstig te stemmen, of om de steun van de goden in onrustige tijden te krijgen. Schitterende offers van prestigieuze halsringen (symbool van wereldlijke macht) en andere gouden voorwerpen verleenden aanzien aan hen die de goden zo vorstelijk eerden. De goudschatten uit het einde van de 4de en het begin van de 5de eeuw, die zowel ten noorden als ten zuiden van de Rijn zijn gevonden, weerspiegelen in ieder geval de onstabiele politieke situatie in deze periode. Bovendien tonen deze rijkdommen het streven van de Romeinen om door allianties de bedreiging van hun imperium door invallen van buitenaf te trotseren. Er zullen nogal wat geschenken aan te pas zijn gekomen om de relaties met Germaanse stamhoofden te verbeteren en de allianties in stand te houden. Uiteindelijk mocht het niet baten, want in 406 overschreden Germaanse stammen definitief de Rijngrens en kwam er in Nederland een eind aan de Romeinse overheersing.

https://www.delpher.nl/nl/boeken1/gview?query=louisendorf+romeinsche&coll=boeken1&iden_tifier=kXVfAAAAcAAJ
https://www.delpher.nl/nl/tijdschriften/view?identifier=MMKB07%3A000749001%3A00175&query=halsbanden+ringen+velp&coll=dts&page=1&sortfield=date
https://www.delpher.nl/nl/boeken1/gview?query=engelberts+cuper&coll=boeken1&identifier=Mioqla0aDuEC

Римские наградные гривны из Велпа (Нидерланды)

Кулаков В.И.

В 2003 и 2005 гг. в рамках выполнения договора между Институтом археологии Российской академии наук и Государственным Музеем изобразительных искусств им. А.С. Пушкина автору этих строк выпала честь работать по теме «Научный анализ и каталогизация западно-европейских находок IV-VII вв. н.э. из собрания ГМИИ им. А.С. Пушкина».

Необходимо отметить доброжелательную помощь, непременно оказывавшуюся мне в ходе этой непростой работы со стороны директора Государственного Музея изобразительных искусств им. А.С. Пушкина И.А. Антоновой, заведующего Отделом Искусства и археологии Древнего мира, хранителя коллекции В.П. Толстикова, а также помощника заведующего Отделом по хранительской работе, заведующего Сектором Античного искусства О.В. Тугушевой. Пользуюсь случаем высказать мою глубокую благодарность этим коллегам.

В процессе разборки группы находок, ранее хранившийся в фондах Музея Древней и Ранней истории (Берлин, дворец Шарлоттенбург), а ныне находящихся в фондах ГМИИ им. А.С. Пушкина, моё внимание привлёк комплекс, состоящих из семи золотых гривен (Кулаков В.И., Толстиков В.П., 2007, с. 278, 279). Этот комплекс входил в состав клада, найденного в 1851 г. в южной части Нидерландов (провинция Гельдерланд), в историческом регионе Северный Брабант. Кроме гривен, в составе депозита обнаружены два перстня со щитками, спиральное кольцо и петля проволочная, изготовленные из золота. Клад был случайно обнаружены во время сельскохозяйственных работ в саду в окрестностях селения Велп (Velp), которое расположено к востоку от города Арнхайм (Arnhem), при впадении реки Ййссель (Jssel) в один из рукавов дельты р. Рейн – в Недер Рийн (Nedertijp=голл. «Нижний Рейн»)), на правом берегу последнего (рис. 1). Гривны были проданы находчиком (?) и оказались на рынке художественных произведений (антикварном ?) в г. Лейдене. Там они в 1852 г. были приобретены для Королевского музея в Берлине (ныне - Музей Древней и Ранней истории) (Менгин В., 2007, с. 42 и опубликованы в Нидерландах (Janssen, 1852, p. 161-180). Типологическая принадлежность находки (инвентарь погребения или клад) долгие десятилетия оставались не ясными. Известно лишь, что в начале весны 1945 г. этот комплекс вместе с остальными более чем 700 золотыми музейными экспонатами был депонирован в бункере (третий этаж 7-этажного комплекса противовоздушной обороны Люфттваффе – Fleckturm «Zoobunker») в районе Берлинского зоопарка и 4 мая того же года передан представителям Красной Армии (Bertram M., 1995, S. 16). Оказавшийся в английской зоне оккупации Берлина Fleckturm Zoobunker представители Великобритании позднее получили уже без музейных экспонатов.

Информация, связанная с комплексом гривен из Велпа, интересна и заслуживает специального рассмотрения ввиду уникальности упомянутых музейных экспонатов (рис. 2). В европейской археологии известны золотые шейные украшения (die Halsringe), именуемые «гривны типа Велп» и происходящие из:
2. (здесь и далее - №№ по карте на рис. 2). Ниймеген, Нидерланды (Nijmegen, Holland) - фасетированная гривна со штемпельным орнаментом;
3. Ренен, Нидерланды (Rhenen, Holland) - 2 фасетированные гривны весом 85 и 55 г со штемпельным орнаментом, одна из гривен имеет пластину со вставками из гранатов (?), фрагмент плоской гривны с надписью «ER.E.F(icit)V(uncial=136,44 г)Proclu(s) (Roes A., 1947, p. 186);
4. Ольст, Нидерланды (Olst, Holland) - 4 фасетированные гривны (die Facettenhalsringe), три из которых имеют штемпельный орнамент, их вес достигает 22 карата золота;

5. Байлен, Нидерланды (Beilen, Holland) – 4 фасетированные гривны со штемпельным орнаментом, гривна из 8-гранного дрота, свёрнутая до размера браслета, 1 фасетированный браслет со штемпельным орнаментом, вес гривен – 43,2 г, 66,9 г, 67,8 г, 80,8 г, 93,4 г, всего их вес составляет 100 солидов из расчёта веса одного позднеримского солида 4,55 г), в составе клада – 23 солида (?) эпохи правления Гонориуса и другие римские монеты;
6. Ёстрих-Летмате, Германия (Ostrich-Letmathe, Deutschland) - фасетированная гривна со штемпельным орнаментом, браслет из дрота с круглым сечением, с расширяющимися концами и со штемпельным орнаментом;
7. Вестеркаппель, Германия (Westerkappeln, Kг. Tecklenburg, Deutschland) – фасетированный браслет со штемпельным орнаментом, римские монеты, чеканенные в 337-378 гг. н.э. Все перечисленные выше гривны в западноевропейской археологии принято считать происходящими из единой мастерской (оттиски штемпелей их декора вполне идентичны). Гривны считаются ранговыми знаками вождей германских дружин конца IV - начала V в. или его первой половины, сопутствующие гривнам в кладах монеты интерпретируются как римский donatium/stipendium германским наёмником («цена крови»). Клады с гривнами типа Велп трактуются как жертвы богам отдельных германских племён (указаны на рис. 1) низовой Рейна (Steuer Н., 2006, S. 120-123). Используя представившуюся возможность непосредственного осмотра и фиксации гривен из Велпа был создан каталог этих находок. В нём гривны выступают под номерами фондового хранения в ГМИИ им. А.С. Пушкина (далее – ГМИИ). Номера хранения в фондах Музея До- и Протоистории (Берлин) даны в скобках.

Каталог гривен из Велпа

Аар 1479 (II 3694) – гривна золотая (проба 800°), разм. 14,9x14,1 см, вес 41,52 г (9 солидов), изготовлена из дрота, имеет застёжку в виде крючка и 8-видной петли. Петля спаяна из гнutoго конца дрота гривны. В тыльной части дрот гривны имеет диам. 1,9 мм, в лицевой части – 3,1 мм. Сечение дрота по всему периметру гривны круглое, в пределах петли застёжки - миндалевидное. Эта гривна, как и остальные предметы из комплекса, найденного у пос. Велп, имеет дрот волнистых очертаний. Это – результат распрямления дрота, поступившего в 1945 г. в ГМИИ смятым. На рисунке в первой публикации этой гривны она имеет уплощённо-овальную форму (рис. 2,8). Однако искривлённость дрота гривны видна и на этом рисунке. Соответственно, гривны были найдены смятыми, что прямо указывает на характер комплекса – клад, компоненты которого были смяты для большей компактности клада и удобства его сокрытия.
Аар 1478 (II 3689) – гривна золотая (проба 750°), разм. 17,5x14,4 см, вес 76,77 г (17 солидов), является имитацией гривен и браслетов типа «с расширенными концами». Эти концы у этой и последующих гривен из Велпа не разделены. Гривны надевались так, чтобы их широкая уплощённая часть (в сечении имела вид весьма плоского треугольника с усечённой вершиной) находилась на груди их хозяина. Тыльная половина обода гривны имеет вид дрота. Он ещё на уровне восковой литейной модели был уплощён на лицевой стороне и приобрёл видимость соединённых расширенных концов гривны. Гривна украшена оттисками штампа (чекана). Гривна Аар 1478 – единственная из гривен клада в Велпе, расширенная часть которой покрыта оттисками 4 различных видов штампов (рис. 3) целиком, что находит полную аналогию в гривне из Ренен (Rhenen). Гривна имеет форму ассиметричного, вытянутого вправо овала.
Аар 1477 (II 3692) – гривна золотая (проба 800°), разм. 19,2x15,7 см, вес 57,32 г (12,6 солидов), однотипна гривне Аар 1478. Гривна Аар 1477 – единственная из гривен из Велпа, имеющая особую композицию декора. Она состоит из поперечных линий чеканного орнамента, вытянутых горизонтально вправо и влево

от центра широкой лицевой части гривны. Линии оттисков штампа завершаются стреловидными фигурами (рис. 3, 4). Гривна, как и остальные гривны из Велпа, имеет застёжку в виде крючка и 8-видной паяной петли.
Аар 1474 (II 3690) – гривна золотая (проба 800°), разм. 18,8x13,6 см, вес 58,05 г (13,8 солидов), однотипна гривне Аар 1478. Эта и последующие гривны декорированы стандартно при помощи ромбоидальной композиции, образованной оттисками различных штампов и разделённой полосой из оттисков полукруглых и угольчатых штампов (рис. 2, 3). На пограничных участках при переходе с дрота к пластине гривны её плоскость украшена локальной группой оттисков штампов.
Аар 1475 (II 3693) – гривна золотая (проба 800°), разм. 24,3x16,7 см, вес 85,43 г (18,8 солидов), однотипна гривне Аар 1478, по орнаменту – аналогична Аар 1474. На пограничных участках при переходе с дрота к пластине гривны её плоскость украшена локальной группой оттисков штампов.
Аар 1476 (II 3691) – гривна золотая (проба 800°), разм. 18,8x14,4 см, вес 70,25 г (15,4 солида), однотипна гривне Аар 1478, по орнаменту – аналогична Аар 1474.
Аар 1473 (II 3688) – гривна золотая (проба 800°), разм. 24,3x16,7 см, вес 73,73 г (16 солидов), однотипна гривне Аар 1478, по орнаменту – аналогична Аар 1474. На пограничных участках при переходе с дрота к пластине гривны её плоскость украшена локальной группой оттисков штампов.

Типологизация гривен из Велпа усложнена редкими для Barbaricum видами их формы и орнамента. В кладах, представленных на рис. 1, обнаружены сходные гривны и браслеты, изготовленные из золота. При этом гривна из Ёстрих по орнаменту и параметрам является типологически полной аналогией шейным украшениям из Велп (Аар 1474, Аар 1475, Аар 1476, Аар 1473). Браслет из Ёстрих имеет в своей лицевой части реальные, а не мнимые (как на гривнах) утолщения, украшенные чеканным орнаментом типа гривен из Велпа (Radig W., 1939, S. 109, Abb. 108). Дротовая гривна Аар 1479 вполне типична для различных германских и балтских древностей второй четверти I тысячел. н.э. К сожалению, именно эта типичность не позволяет осуществить точную культурно-этническую идентификацию этого предмета. Ясно лишь, что, обладая самыми малыми среди гривен из Велпа размерами (14,9x14,1 см), эта гривна непосредственно примыкала к шее своего хозяина. Судя по стёртости (скорее – полировкой) ношение гривны Аар 1479 было долговременным. Кстати, этого нельзя сказать о других гривнах из клада в Велпе. Все они, в особенности гривна Аар 1478, не несут значительных следов употребления. Края лицевых пластин гривен настолько остры, что о них можно порезаться. При этом эти края в ряде мест несут следы механических воздействий (поперечные вмятины), являющиеся, скорее всего, следствием сминания гривен при их депонировании. Особенности формы лицевой части гривен (рис. 3, 4) позволяет полагать в данном случае имитацию гривен и браслетов с расширенными концами. Такие детали убора (браслеты типа Kolbenring, поздний вариант - тип Szentendre) являлись у членов древнегерманского «героического общества» символами власти «варварских» principes III-VI вв. н.э. (Lund Hansen U., 1998, S. 348). Также они могли отмечать членов семей из состава «варварской» аристократии. Несмотря на то, что гривны из Велпа имитируют детали «варварского» убора, особенности их формы и декора, приёмы изготовления гривен (следы волочения дрота, аккуратная расковка лицевых частей гривен, разнообразные формы штампов, чётко выдержанные орнаментальные композиции) позволяют уверенно причислять их к продукции провинциально-римских мастеров. Указание на типологическую принадлежность уникальных гривен (включая дротовую) из Велпа содержится в особой 8-видной форме петель их застёжек. Доказано, что гривны такими петлями появляются на рейнском лимесе Империи около середины III в. н.э. (Stjernquist B. 1955. p.

137) и являются прототипами для шейных украшений с так называемыми «грушевидными» замками.

Особый интерес вызывает декор гривен из Велпа. Он представлен композициями из отгисков круглых, полукруглых и треугольных штампов. В старой немецкой историографии они относятся к декору типа eingestempelte Ornamente, нанесённому одиночными пуансонами (рис. 5, №№ 1–4, 6, 7, 17 и 18 в нижней части рисунка). Как правило, они характерны для скандинавских древностей ранней фазы эпохи Великого переселения народов. На север Европы они поступили непосредственно из римских провинций. Показательно, что для прусского материала стиля Sodala, позднего относительно скандинавских пуансонных декоров, упомянутые формы штампов не характерны (Aberg N., 1919, 47, 49). В исторической Пруссии орнамент стиля Sodala существует на фазах C2/D2 (возможно – с фазы D1), на Неманском правобережье – на фазах C2/D1. В эти регионы Балтии обычай наносить такой декор на металлические детали воинского убора принесли с собой вернувшиеся на родину (?) ветераны (пешие воины-ауксиларии и кавалеристы), служившие в римских войсках на рейнском или на дунайском лимесе (Кулаков В.И., 2006, с. 64, 65). Клад из Велпа обнаружен как раз в одном из районов эвентуальной дислокации этих «варварских» подразделений на службе Рима. К сожалению, на закате Империи иными войсками она уже не располагала. Поэтому, в частности, ясно, почему форма гривен из Велп ориентируется на образцы престижных германских украшений, характерных исключительно для «варварской» дружинной элиты. Гривны из Велпа не обладают орнаментов в стиле Sodala, типичными для которого являются звёздные композиции. Зато на одной из этих гривен представлен оттиск миндалевидного штампа со слабым углублением в центре (рис. 4, Аар 1478, по краям каждого из оттисков треугольного штампа). Аналог этого штампа представлен на пряжке из Бриже (Briza, Bez. Litomerice) в Чехии (Tejral J., 2001, S. 40), типичной для древностей горизонта Унтерзибенбрунн (Untersiebenbrunn), относимых в Центральной Европе к фазе D2 (ок. 380/400-ок. 440/450 гг. н.э.) (Kazanski M., Koch U., 2001, S. 85). Такие углубления создавали эффект плоского рельефа у изображений, на самом деле изготовленных гравировкой, акцентированной точечным штампом. Этот орнаментальный приём, представленный, в частности, на обломке серебряного блюда из клада В в Млотечно (тип Eggers 115), появляется, судя по этой находке, ещё на фазе В1 (Кулаков В.И., 1998, с. 99) и являются древнейшим предшественником декора гривен из Велпа и, соответственно, орнамента стиля Untersiebenbrunn. Отсутствие следов деградации орнамента на гривнах из Велпа позволяют датировать их началом этого горизонта. Не исключено, что орнамент на гривнах – своеобразная предтеча декора стиля Untersiebenbrunn. В целом приведённые аргументы позволяют предварительно отнести гривны из Велпа ко времени ок. 370–400 гг. н.э. Само происхождение декора Untersiebenbrunn чрезвычайно интересно и нуждается в развёрнутом искусствоведческом анализе. Пока можно предполагать, что этот тип орнамента является финальной формой развития декора деталей провинциально-римского воинского снаряжения и должен находится в конце типологического ряда, начатого в эпоху Юлиев-Клавдиев декором в стиле Opus intertassile, продолженным в эпоху «солдатских» императоров уплощённым рельефом, углублённые части которого со временем теряли свою глубину. В конечном итоге утратившие навыки своих предшественников, мастера эпохи заката Империи, слабо помнив о необходимости изготовления на своих изделиях неких углублённых частей, стали имитировать их скоплениями различных штампов. Издалека изделия с таким декором (стиль Untersiebenbrunn) производили впечатление предметов со стёртыми, еле видными остатками рельефных изображений. Мода на протяжении веков (в том числе – современная) даёт

серию примеров сходной утраты первоначального смысла декора или же предмета убора при его долговременном изготовлении (превращение цилиндра в кепи, мутация джинсов как рабочей одежды в бессмысленно затёртый аксессуар «от кутюр»)). Если вопросы типологии и хронологии гривен из Велпа решаемы с привлечением сходных по признакам предметов материальной культуры Barbaricum конца IV в. н.э., то семантическое значение этих предметов можно раскрыть лишь с привлечением сугубо римских аналогий, причём – довольно ранних.

Перед выяснением семантики интересующих нас гривен следует попытаться установить принципы их ношения. Вотивный характер этих гривен явно исключается, ибо со времени Миланского эдикта (313 г. н.э.), проведения Никейского собора (325 г.) и неудачной попытки воссоздания отеческих культов при Императоре Юлиане «Отступнике» (355-363 гг. н.э.) христианская религия стала господствующей в Империи. Принесение драгоценных даров римским богам в конце IV в. н.э. уже не было возможно. Слабые следы стёртости присутствуют почти у всех гривен (кроме Аар 1479 и Аар 1478) в верхней части расширения в центре их лицевой стороны. Можно предполагать факт ношение всех этих гривен одновременно, причём так, что гривны с меньшим диаметром находились поверх гривен с большим диаметром и, соответственно, частично их перекрывали. В соответствии с этим принципом проведена реконструкция схемы ношения комплекса гривен из Велпа (порядок гривен показан на рис. 6). В этом комплексе своими крупными параметрами выделяются две нижние гривны – Аар 1475 и Аар 1476. Они явно рассчитаны для расположения на предплечье. Остальные гривны, обладающие математически убывающими параметрами, составляют в схеме ношения некую цилиндрическую фигуру. Иными словами, эти гривны покрывали собственно шею своего хозяина. Пространство, образовавшееся между тыльными частями трёх нижних гривен и четырёх верхних гривен (рис. 6), могло быть заполнено, например, шейным платком. Эта непрямая деталь убора римского легионера могла выгодно оттенять сияние золота гривен и оберегать шею их хозяина от натирания острыми гранями гривен. Несмотря на внушительный вид всего комплекса гривен, их ношение всех вместе ввиду их незначительного веса, было вполне достижимым. Упомянутый выше феномен возрастания параметров гривен в значительной мере дублируется их весовыми значениями в следующей последовательности, реализованной в характерной для римского времени мере веса, использовавшейся при ювелирных работах – в скрупулах (1,137 г):

Перед выяснением семантики интересующих нас гривен следует попытаться установить принципы их ношения. Вотивный характер этих гривен явно исключается, ибо со времени Миланского эдикта (313 г. н.э.), проведения Никейского собора (325 г.) и неудачной попытки воссоздания отеческих культов при Императоре Юлиане «Отступнике» (355-363 гг. н.э.) христианская религия стала господствующей в Империи. Принесение драгоценных даров римским богам в конце IV в. н.э. уже не было возможно. Слабые следы стёртости присутствуют почти у всех гривен (кроме Аар 1479 и Аар 1478) в верхней части расширения в центре их лицевой стороны. Можно предполагать факт ношение всех этих гривен одновременно, причём так, что гривны с меньшим диаметром находились поверх гривен с большим диаметром и, соответственно, частично их перекрывали. В соответствии с этим принципом проведена реконструкция схемы ношения комплекса гривен из Велпа (порядок гривен показан на рис. 6). В этом комплексе своими крупными параметрами выделяются две нижние гривны – Аар 1475 и Аар 1476. Они явно рассчитаны для расположения на предплечье.

Остальные гривны, обладающие математически убывающими параметрами, составляют в схеме ношения некую цилиндрическую фигуру. Иными словами, эти гривны покрывали собственно шею своего хозяина. Пространство, образовавшееся между тыльными частями трёх нижних гривен и четырёх верхних гривен (рис. 6), могло быть заполнено, например, шейным платком. Эта непременная деталь убора римского легионера могла выгодно оттенять сияние золота гривен и оберегать шею их хозяина от натирания острыми гранями гривен. Несмотря на внушительный вид всего комплекса гривен, их ношение всех вместе ввиду их незначительного веса, было вполне достижимым. Упомянутый выше феномен возрастания параметров гривен в значительной мере дублируется их весовыми значениями в следующей последовательности, реализованной в характерной для римского времени мере веса, использовавшейся при ювелирных работах – в скрупулах (1,137 г): Аар 1479 – 36,52 скрупул Аар 1477 – 50,41 скрупул Аар 1474 – 51,05 скрупул Аар 1476 – 61,78 скрупул Аар 1473 – 64,84 скрупул Аар 1478 – 67,84 скрупул Аар 1475 – 75,13 скрупул

Разумеется, не полностью кратные значения веса гривен в римской весовой систему зависит как от возможных ошибок изготовителей этих предметов, так и от микроскопических утрат (царапин, трещин и проч.), со временем исказивших заданный в древности вес гривен. Однако более наглядно выглядит весовая стопа, разделяющая гривны: Между Аар 1477 и Аар 1474 – 0,64 скрупул, то есть 1/40 унции (в унции – 24 скрупулы) Между Аар 1474 и Аар 1476 – 10,73 скрупул, то есть 1/5 унции Между Аар 1476 и Аар 1473 – 3,06 скрупулы, то есть 1/12 унции Между Аар 1473 и Аар 1478 – 2,68 скрупулы, то есть примерно 1/12 унции Между Аар 1478 и Аар 1475 – 7,6 скрупул, то есть 1/6 унции Если между указанными выше гривнами видна довольно чёткая римская двенадцатеричная стопа, то дротовая гривна Аар 1479 весит в римской весовой системе 36,52 скрупул и не обладает кратным различием (стопой) ни с одной из остальных гривен комплекса. Это прямо свидетельствует об изготовлении этих гривен в мастерской, в которой работали мастера, неукоснительно придерживавшиеся римской весовой системы. Напротив, творец дротовой гривны Аар 1479 (вес – 9 солидов) указанной системы не придерживался и ориентировался на более грубую весовую стопу солидов, популярную в Barbaricum. Не столь чётко выглядят золотые пробы гривен, исчисляемые в основном значением 800°. Лишь самая крупная, с лицевой стороны орнаментированная полностью гривна Аар 1478 имеет золотую пробу 750°.

Интересно сравнение последовательности гривен по нарастанию их метрических и весовых параметров. Их динамика в целом совпадает в следующем виде:

По возрастанию метрических параметров	По возрастанию весовых параметров
Аар 1478	Аар 1474
Аар 1477	Аар 1473
Аар 1477	Аар 1476
Аар 1474	Аар 1478
Аар 1473	Аар 1475
Аар 1476	Аар 1475

Важен вопрос поло-возрастной и социальной принадлежности хозяина гривен из Велпа. Обычай ношения гривен как украшения шеи римлянками и римлянами не только не использовался на всём протяжении римской истории, но и считался для них чуждым. Не следует забывать о том, что

носители традиции использования гривен (лат. torques) кельты, позднее – германцы, являлись традиционными противниками Рима.

Тем не менее (скорее - благодаря этому атрибуту «варваров», воспринимавшемуся римлянами как трофей – Махлаюк А.В., 2006, с. 328) в римской армии гривны наряду с браслетами и фалерами (нагрудные бляхи) в начале нашей эры стали знаками отличия для рядовых легионеров. Уже в эпоху Августа на надгробии центуриона первой когорты XVIII легиона Марка Целия, погибшего в 9 г. н.э. в битве в Тевтобургском лесу и похороненного у Ксантена (Нидерланды), видны наградные браслеты (рис. 7), привязанные тканевыми жгутами к наплечным пластинам панциря. Шею центуриона украшала наградная витая (тордированная ?) гривна. Если в эпоху ранней Империи наградные гривны крепились замками на тыльной части шеи, то в середине – второй половине IV в. н.э. такие шейные награды на своей лицевой части имеют утолщения, имитирующие расширенные концы гривны.

Они украшают шеи телохранителей (лат. singularis) Императоров Констанция II (рис. 8) и Феодосия I Великого (рис. 9), представленных на серебряных блюдах, хранящихся в музеях Санкт-Петербурга и Мадрида. Кстати, именно императоры единолично могли вручать (видимо – и утверждать) награды не только «офицерам», но и рядовым солдатам (лат. caligae) легионров (Махлаюк А.В., 2006, с. 324). Такие гривны застёгивались на тыльной стороне шеи воина (рис. 5,1). Точно так же устроены и гривны из Велпа. Очевидно, этот принцип использовался и в ранней Византии, наследовавшей часть римских воинских обычаев. Правда, в эпоху Юстиниана I Великого его телохранители, судя по мозаике из базилики Сан Витале в Равенне, носили гривны с медальонами на лицевой стороне. При этом медальоны либо украшались вставками камней, либо декорировались эмальями. Пример таких гривен имеется в кладе в Ренен. Обнаруженная на оборотной стороне этой плоской детали гривны подчёркивает важность её весового значения, соответствующего, очевидно, приказу о данной награде. Таким образом, типологическая линия развития римских наградных гривен-torques в первой половине VI в. прерывается.

Уже с эпохи Принципата в римской армии существует традиция множественных награждений – dona militaria. Фалеры вручались отличившимся в бою легионерам в комплексе из 6-и и более металлических или даже стеклянных блях, соединённых ремнями для крепления на груди воина (на доспехах). Гривны при награждении сопровождались браслетами (рис. 10,2). В нашем случае процесс сложения комплекса наградных гривен можно попытаться реконструировать следующим образом. Воин, обладавшей своей персональной дротовой гривной, указывающей на его «варварское» (возможно – германское) происхождение, за некий подвиг был награждён одиночной гривной Аар 1478. Её лицевая пластина полностью покрыта чеканным орнаментом. Неорнаментированными остались боковые и тыльная дротовые части гривны, скрывавшиеся плащом. Далее происходит следующее награждение, также – одиночной гривной Аар 1478 (рис. 3). Правда, мастер, видимо, осведомлённый о вторичности этой награды, украшает на этой гривне лишь часть лицевой стороны. Остальная поверхность её лицевой пластины частично скрыта более ранним награждением – гривной Аар 1478 и не нуждается в декорировании. С таким же принципом экономии своей работы этот же (или другой ?) мастер подошёл к третьей, уже множественной награде – четырём гривнам Аар 1473, Аар 1474, Аар 1476 и Аар 1475. Прямой связи между весами этих гривен в виде стопы скрупул не отмечается (см. выше). Упомянутые четыре гривны стереотипно снабжены симметричными сериями треугольных композиций из отгисков штампов в центральной части лицевой пластины гривны. Это третье награждение, выделяемое эвентуально и характерное для воинских традиций Рима (Колобов А.В., 1999, с. 67), могло стать для воина последним

воздаянием за его подвиги во славу Рима. Учитывая находки аналогичных гривен в Ёстрих и в других пунктах бассейна Нижнего Рейна, можно выдвинуть предположение о существовании в конце IV в. н.э. на рейнском лимесе стандартных золотых наградных гривен. Ввиду некоей внезапной ситуации или сам воин депонировал свои награды вместе с персональной гривной, или (что предпочтительней) некий противник Рима, повергнув в схватке этого героя, сорвал с него и dona militaria, и личную гривну, сокрыв это уже на правом, германском берегу р. Рейна. Вместе с этими предметами, соединявшимися, очевидно, петлёй из обрывка золотого дрота (рис. 2,6), оказались в земле и золотых два перстня со щитками. Эти предметы римского ювелирного искусства (на щитке одного из перстней – профильное изображение Императора /?/ - рис. 2,7) могли также входить в состав инвентаря безвестного римского воина. Трактовать эти перстни в качестве наград (как и явно «варварский» спиральный перстень – рис. 2,5) не представляется возможным. Ещё со времён Юлия Цезаря враги стремились позаимствовать у поверженного легионера его ценные и по материалу, и по общественному статусу награды (Кован Р., 2005, с. 28, 29). Отметим, что и в последующих войнах, включая Вторую Мировую войну, солдаты многих европейских армий проявляли особое внимание к наградам врага, считая их престижными трофеями и первым делом пополняя им свои вещки и ранцы. Такие трофеи на рубеже IV-V вв. при прорыве рейнского лимеса попали в руки воинов различных племён и осели в земле на их родине (рис. 1).

Как уже отмечалось выше, уникальная форма гривен из Велпа не позволяет найти им близкую аналогию в римском и «варварском» археологическом материале позднеантичного времени. Это является результатом чрезвычайной редкости находок римских наградных гривен, которые весьма высоко ценились как их обладателями, так и врагами Рима. Автору этих строк известна лишь одна из немногих находок сходной dona militaria. Это - фрагмент гривны из Карнунтума на дунайском лимесе. Гривна представляла собой фрагмент кольцевидно изогнутой пластины, заканчивавшейся грушевидной в плане застёжкой. На этой пластине ещё на стадии создания восковой матрицы была нанесена рельефная латинская надпись, от которой сохранился лишь фрагмент «felices tun...». Возможно, полностью надпись должна выглядеть как «felices Tungri» и упоминать представителя германского племени тунгров (совр. Бельгия), составлявших во II-III вв. н.э. I пограничную алу тунгров в провинции Дакия (Roes A., 1947, p. 181). На внутренней стороне гривны слабо видно руническое (?) граффити (Beninger E., 1934, Taf. 300,6). Как гривны типа Велп, так и гривна из Карнунтума – плоские, но производят впечатление массивных предметов и при этом не обременительны при их ношении.

Итак, ясна принадлежность гривен типа Велп – dona militaria. В современном антиковедении сложилось мнение о том, что «в эпоху Антонинов (II в.) начинается вытеснение dona militaria, включая браслеты и ожерелья (= гривны – К.В.), чисто материальными методами стимулирования отличившихся воинов...» (Колобов А.В., 1999, с. 71). В позднем Риме, кроме того, наградами служили золотые медальоны с надписями, возмеличивавшими подвиги защитников Империи (Махлаюк А.В., 2006, с. 331). Находки из Велпа показывают факт существования во всяком случае одной из разновидности dona militaria – гривен-torques в эпоху битвы при Адрианополе. Памятники искусства V-VI вв. содержат изображения наградных (статусных ?) гривен у имперских воинов развитой фазы эпохи Великого переселения народов. Длинные волосы у телохранителей Феодосия I Великого и Юстиниана I Великого (традиция древнегерманских дружинников-capillati) справедливо позволили трактовать их как германцев (Fuchs S., 1943, S. 150). Ношение ими (тем более – в присутствие Императора) гривен указывает на то, что они не исполняют

воздаянием за его подвиги во славу Рима. Учитывая находки аналогичных гривен в Ёстрих и в других пунктах бассейна Нижнего Рейна, можно выдвинуть предположение о существовании в конце IV в. н.э. на рейнском лимесе стандартных золотых наградных гривен. Ввиду некоей внезапной ситуации или сам воин депонировал свои награды вместе с персональной гривной, или (что предпочтительней) некий противник Рима, повергнув в схватке этого героя, сорвал с него и dona militaria, и личную гривну, сокрыв это уже на правом, германском берегу р. Рейна. Вместе с этими предметами, соединявшимися, очевидно, петлёй из обрывка золотого дрота (рис. 2,6), оказались в земле и золотых два перстня со щитками. Эти предметы римского ювелирного искусства (на щитке одного из перстней – профильное изображение Императора /?/ - рис. 2,7) могли также входить в состав инвентаря безвестного римского воина. Трактовать эти перстни в качестве наград (как и явно «варварский» спиральный перстень – рис. 2,5) не представляется возможным. Ещё со времён Юлия Цезаря враги стремились позаимствовать у поверженного легионера его ценные и по материалу, и по общественному статусу награды (Кован Р., 2005, с. 28, 29). Отметим, что и в последующих войнах, включая Вторую Мировую войну, солдаты многих европейских армий проявляли особое внимание к наградам врага, считая их престижными трофеями и первым делом пополняя им свои вещки и ранцы. Такие трофеи на рубеже IV-V вв. при прорыве рейнского лимеса попали в руки воинов различных племён и осели в земле на их родине (рис. 1).

Как уже отмечалось выше, уникальная форма гривен из Велпа не позволяет найти им близкую аналогию в римском и «варварском» археологическом материале позднеантичного времени. Это является результатом чрезвычайной редкости находок римских наградных гривен, которые весьма высоко ценились как их обладателями, так и врагами Рима. Автору этих строк известна лишь одна из немногих находок сходной dona militaria. Это - фрагмент гривны из Карнунтума на дунайском лимесе. Гривна представляла собой фрагмент кольцевидно изогнутой пластины, заканчивавшейся грушевидной в плане застёжкой. На этой пластине ещё на стадии создания восковой матрицы была нанесена рельефная латинская надпись, от которой сохранился лишь фрагмент «felices tun...». Возможно, полностью надпись должна выглядеть как «felices Tungri» и упоминать представителя германского племени тунгров (совр. Бельгия), составлявших во II-III вв. н.э. I пограничную алу тунгров в провинции Дакия (Roes A., 1947, p. 181). На внутренней стороне гривны слабо видно руническое (?) граффити (Beninger E., 1934, Taf. 300,6). Как гривны типа Велп, так и гривна из Карнунтума – плоские, но производят впечатление массивных предметов и при этом не обременительны при их ношении.

Итак, ясна принадлежность гривен типа Велп – dona militaria. В современном антиковедении сложилось мнение о том, что «в эпоху Антонинов (II в.) начинается вытеснение dona militaria, включая браслеты и ожерелья (= гривны – К.В.), чисто материальными методами стимулирования отличившихся воинов...» (Колобов А.В., 1999, с. 71). В позднем Риме, кроме того, наградами служили золотые медальоны с надписями, возмеличивавшими подвиги защитников Империи (Махлаюк А.В., 2006, с. 331). Находки из Велпа показывают факт существования во всяком случае одной из разновидности dona militaria – гривен-torques в эпоху битвы при Адрианополе. Памятники искусства V-VI вв. содержат изображения наградных (статусных ?) гривен у имперских воинов развитой фазы эпохи Великого переселения народов. Длинные волосы у телохранителей Феодосия I Великого и Юстиниана I Великого (традиция древнегерманских дружинников-capillati) справедливо позволили трактовать их как германцев (Fuchs S., 1943, S. 150). Ношение ими (тем более – в присутствие Императора) гривен указывает на то, что они не исполняют

здесь роль языческих по происхождению украшений, а являются знаками отличия воинов, своей храбростью завоевавших право составлять ближнее окружение Императора. Мнение о культурно-этнической и социальной принадлежности гривен из Велпа недавно высказано директором Музея Древней и Ранней истории (Берлин) Проф. Др. Вильфридом Менгином. Он считает, «... что клад из Фельпа принадлежал одному из франкских вождей, взявших на себя со второй половины IV в. в качестве федератов Рима границ Империи на участке между Маасом и Шельдой» (Менгин В., 2007, с. 42). Приведённая выше серия доказательств свидетельствует, напротив, о том, что:

1. Гривны из Велпа изготовлены в конце IV в. н.э. провинциально-римскими мастерами.
2. Эти предметы являются не украшениями и, тем более, не статусными аксессуарами статусного/сакрального достояния «варварских» королей, а являются римскими воинскими наградами dona militaria.
3. Гривны из Велпа по статусу относятся к наградам, традиционно выдававшихся в римских легионах воинам рядового состава (caliga), в битвы при Адрианополе набравшихся преимущественно из «варваров». Члены командного состава легионов, к которому мог принадлежать в легионах некий франкский король (по версии В. Менгина), в позднеримское время представлялись к награждениям почётными знамёнами и копьями (vexilla et hastae) (Махлаюк А.В., 2006, с. 329).

Таким образом, становится явной ошибочность выводов о принадлежности гривен из Велпа, сделанных берлинским коллегой, специалистом по двулезвийным мечам эпохи раннего средневековья.

Местоположение клада гривен из Велпа соответствует северной части рейнского лимеса (рис. 1). 31 декабря 406 г. Галлия впервые подверглась с востока мощному наступлению «варваров», среди которых были представители племён гуннов, вандалов, аланов, свевов и бургундов (Perin P., Feffer L-Ch., 1987, p. 80). Это нашествие, для многих из его участников ставшее последней битвой, могло не миновать и одного из воинов рейнского лимеса, охранявшего в составе одной из ауксилий или же отряда воинов-limitanei беспокойную имперскую границу. Этот воин (скорее всего – военачальник) пал на защите римских рубежей, его награды и перстни стали добычей некоего германского «варваров», поместившего свои трофеи в землю поблизости от места битвы на лимесе, скорее всего, в жертву отеческим богам. Мenee чем через столетие, в начале эпохи правления конунга Хлодвига (в 481 или 482 гг.) данный участок быллой имперской территории будет окончательно оккупирован франками (Perin P., 1995, p. 252).

Литература:

Кован Р., 2005. Римские легионеры 58 г. до н.э. – 69 г. н.э., М. Колобов А.В., 1999. Римские легионы вне полей сражения (Эпоха ранней Империи). Пермь.
Кулаков В.И., 1998. Holibo. Междуречье Ильфинг и Фришинг в 5 в. // Гістарычна-археалагічны зборник, № 13. Мінск.
Кулаков В.И., 2006. Комплекс с оружием горизонта Сёсдала-Унтерзибенбрунн в Балтии // Археалогія эпохі сярэднявёкоўя. Матэрыялы па археалогіі Беларусі, вып. 12. Мінск.
Кулаков В.И., Толстиков В.П., 2007, Каталог (ГМИИ) Эпоха Мерovingгов. Европа без границ. Археология и история V-VIII вв., Берлин.
Махлаюк А.В., 2006. Солдаты Римской Империи. Традиции военной службы и воинская ментальность, СПб.
Менгин В., 2007, Эпоха Мерovingгов – Европа без границ. Вводный обзор к теме выставки // Эпоха Мерovingгов. Европа без границ. Археология и история V-VIII вв., Берлин.
Aberg N., 1919, Ostpreussen in der Volkerwanderungszeit. Uppsala-Leipzig,
Beninger E., 1934. Die Quaden // Reinerth H., Vorgeschichte der

deutschen Stamme. Germanische Tat und Kultur auf deutschen Boden, Bd. 2. Berlin.
 Bertram M., 1995. Die merowingischen Altertumer in Berliner Museum für Vor- und Frühgeschichte // Merowingerzeit. Die Altertumer im Museum für Vor- und Frühgeschichte. Mainz.
 Fuchs S., 1943. Bildnisse und Denkmäler aus der Ostgotenzeit // Die Antike, 19. Bd., 2. H. Berlin.
 Janssen L.J.F., 1852. Over de gouden halsbanden en ringen te Velp, bij Arnhem, gevonden // Bijdragen voor vaderlandsche geschiedenis en oudheidkunde, t. 8.
 Kazanski M., Koch U., 2001. Die Chronologie im Barbaricum zur Zeit der grossen Volkerwanderungen // Das Gold der Barbarenfürsten. Schätze aus Prunkgräbern des 5. Jahrhunderts n. Chr. zwischen Kaukasus und Gallien. Stuttgart.
 Lund Hansen U., 1998. Goldring // Reallexikon der Germanischen Altertumskunde, Bd. 12. Berlin-New York.
 Maxfield V.A., 1981. The military decorations of the Roman Army. London.
 Perin P., 1995. Les tombes de «chefs» du debut de l'epoque merovingienne. Datation et interpretation historique // Les Noblesse Romaine et les Chefs Barbares du IIIe au VIIe siecle. Conde-sur-Noireau.
 Perin P., Feffer L-Ch., 1987. Les Francs, t. 1, A la Conquete de la Gaule. Paris.
 Radig W., 1939. Westgermanischer Schmuck der Eisenzeit // Tracht und Schmuck im nordischen Raum, 1. Bd., Leipzig.
 Roes A., 1947. Some gold Torcs in Holland // Acta Archaeologica, vol. XVIII, Kobenhavn.
 Steuer H., 2006. Velp // Reallexikon der Germanischen Altertumskunde, Bd. 32, Berlin-New York.
 Stjernquist B., 1955. Simris. On Cultural Connections of Scania in the Roman Iron Age. Acta Archaeologica Lundensia. Series in 4o, No 2. Lund.
 Tejral J., 2001. Auswirkungen der Foederaten-Kultur im Barbaricum: Das Grab von Briza, Bez. Litomerice // Das Gold der Barbarenfürsten. Schätze aus Prunkgräbern des 5. Jahrhunderts n. Chr. zwischen Kaukasus und Gallien. Stuttgart.

Сокращения:

М. – Москва СПб – Санкт-Петербург
 Подпись к рисункам к статье В.И. Кулакова «Гривны горизонта Унтерзибенбрунн из Велпа (Нидерланды)»:
 Рис. 1. Распространение гривен типа Велп на римском лимесе (по: Steuer H., 2006, Abb. 24 с добавлениями автора): а – клад с гривнами типа Велп; b – единичная находка гривны типа Велп.
 Рис. 2. Клад, найденный в 1851 г. в Велпе (по: Janssen L.J.F., 1852, p. 162).
 Рис. 3. Гривны из Велпа (Северный Брабант, Нидерланды) (Gelderland!).
 Рис. 4. Орнамент на гривнах из Велпа.
 Рис. 5. Варианты звёздчатых фигур и виды отдельных штампов, характерные для стилей Сёсдала и Унтерзибенбрунн (по: Aberg N., 1919, S. 43, 44).
 Рис. 6. Гривны из Велпа: порядок их расположения на шее воина.
 Рис. 7. Надгробие центуриона первой когорты XVIII легиона Марка Целия, погибшего в 9 г. н.э. в битве в Тевтобургском лесу и похороненного у Ксантена (Нидерланды)(Duitsland!) и реконструкция битвы (по А. Мак-Брайд).
 Рис. 8. Бюдо Констанция II из склепа в имени Гордиковых на горе Митридат (Керчь).
 Рис. 9. Телохранители Феодосия I Великого из Мадридского музея.

Рис. 10. Римские воинские награды: 1 - реконструкция наградных гривен и браслетов по воинским надгробиям (по: Maxfield V.A., 1981, p. 89); 2 – надгробие Ц. Вибиуса Масера (эпоха Августа) с наградными короной, фалерами, копьями, гривнами и браслетами (по: Maxfield V.A., 1981, fig. 5).
 Рис. 11. Телохранители Юстиниана I на мозаике из базилики Сан-Витале (Равенна)

Литература:

Кулаков В.И., 1996. Трусо и Кауп (протогородские центры в земле пруссов) // Российская археология, № 3.
 Кулаков В.И., 1997б. Варникам. Древности прусских вождей // Гістарычна-археалагічны зборник. № 12. Мінск.
 Кулаков В.И., 1999. Ирзекапинис // STRATUM plus, Санкт-Петербург - Кишинёв - Одесса, № 5.
 Кулаков В.И., 2004а. Боги Видевута // Letonica, Riga, Nr 10.
 Кулаков В.И., 2006. Меморативный комплекс на могильнике Кауп (раскоп 2005 г.) // Археология Верхнего Поволжья (к 80-летию К.И. Комарова), Москва.
 Кулаков В.И., Скворцов К.Н., 2000. Клинки из Кляйнхайде // Гістарычна-археалагічны зборник, № 15. Мінск.
 Bertasius M., 2005. Marvele. Ein Graberfeld Mittellitauens, I Bd. Vidurio Lietuvos aukštaiciumi II-XII a. Kapinynas, Kaunas.
 Grunau S., 1876. Preussische Chronik. Bd. I, Leipzig.
 Kulakov W., 1997. Die Tracht der Prussen im Frühmittelalter // The Balts and their Neighbours in the Viking Age. Archaeologia Baltica, T. 2, Vilnius.

Вернуться к списку публикаций

10 juli 2018 https://www.simvolika.org/mars_028.htm
 Москва, ул. Виллойская, д. 6. Тел.: (499) 477-04-16, (495) 961-20-90. E-mail: chef@simvolika.org Copyright © simvolika.org. Все права защищены.